

# Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 95 1974

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

*Göteborg:* Lennart Breitholtz

*Lund:* Staffan Björck, Carl Fehrman

*Stockholm:* Örjan Lindberger, Inge Jonsson

*Umeå:* Magnus von Platen

*Uppsala:* Gunnar Brandell, Thure Stenström

*Redaktör:* Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,  
752 36 Uppsala

sam och förstående hand; i ett par fall kunde möjligen domen ha fallit strängare, men en förklaring till hans generositet på dessa punkter är ju perspektivet: att för en världspublik skriva ett pionjärarbete om en diktare från ett litet land som visserligen nått internationellt erkännande men ändå aldrig slagit igenom på bred front.

Spectors redovisning av litteraturen kring Lagerkvist är utomordentligt rik och nästan fullständig. Utom de svenska monografierna och uppsatserna och Gunnel Malmströms utmärkta monografi från 1970, *Menneskebjergtets verden*, jämte tre tidigare norska arbeten i bokform, tar han också upp en rad nyare tidskriftsuppsatser tryckta i USA: särskilt Thomas Buckmans Pär Lagerkvist and the Swedish Theatre samt Stylistic and Textual Changes in Modern Theatre, Everett Ellestads Pär Lagerkvist and Cubism, Walter Gustafsons Sibyllan and the Patterns of Lagerkvist's Works, Irene Scobbies Contrasting Characters in Barabbas, Roy Swansons Evil and Love in Lagerkvist's Crucifixion Cycle och Winston Weather's Pär Lagerkvist, a Critical Essay – ett flertal av dem publicerade i den amerikanska Scandinavian Studies.

Speciellt grundlig är, som förut framgått, analysen av de stora romanerna. En av de frågor som författaren allra mest djupträngande tar upp, är Lagerkvists användning av »point of view» i de olika arbetena, ett tacksamt ämne, där utredningen bl. a. visar hur oerhört »ambiguous», hur oklar och tvetydig, författaren är i sin synvinkel. Här träffar Spector ett uppenbart grundläggande drag i Lagerkvists berättarstil och kompletterar på ett intressant sätt Hans Granlids iakttagelser om naivismen och det obestämda i stilen i Gäst hos verkligheten.

I den tidigare litteraturen kring Lagerkvist har motsatsparen ande–natur och gott–ont utförligt behandlats, men Spector undersöker samma problematik vidare och belyser den inte minst i de senare verken på ett sätt som verkar övertygande. Tidigare har ofta försöken att tolka Lagerkvists bitvis ganska svårutredda livsfilosofi kunnat verka lite ansträngda, men Spector tar saken från ett mindre tillkrånglat perspektiv och lyckas också få fram den kontinuerliga dialog som pågår mellan olika röster i författarens inre, både från verk till verk och inom enskilda romaner, diktsamlingar och dramer. Han ställer också på ett givande sätt verken från fyrtio- och femtiotalen i relation till den samtida europeiska existentialismen.

Som jag uppfattar Spectors framställning av Lagerkvists livsåskådning, finns det inga väsentliga invändningar att göra. Något pressad kan han möjligen förefalla när han i sin estetiska karakteristik försöker aptera begreppet *kubism* inte

bara på de tidigare verken fram till 1920 utan också på de senare, överhuvud taget på hela produktionen, men han använder kanske här termen på ett något annorlunda sätt än vad som är brukligt hos oss: om man däremot i stället begagnar den mera övergripande beteckningen *expressionism*, förefaller bedömningen kanske mera naturlig för en svensk läsare.

En viktig sida av Lagerkvists författarskap är det politiska ställningstagandet i en rad verk, speciellt under trettioalet. Också denna får sin beskärda del i Spectors arbete, även om någon detalj fattas: sålunda behandlar han dikten *Mater dolorosa* i *Genius* 1937, som han betecknar såsom den vackraste i denna samling, utan att nämna dess samband med den kämpande och undergångsdömda spanska republiken. Likaså saknar jag en anspelning på den påfallande parallellen mellan huvudpersonens livsöde i *Sibyllan* och Lagerkvists egen upplevelse av sin diktarkallelse genom åren – detta motiv som Gunnar Tideström så träffande har undersökt i sin *Samlaren* uppsats 1959. Spector har dock inte försummat att uppge Tideströms analys i sin utmärkt rikhaltiga bibliografi. Kanske är hans återhållsamhet på denna punkt inspirerad av nykritisk metod; detta kan också gälla som ett försvar för att den dagspolitiska hänsyftningen inte nämnes i samband med *Mater dolorosa*.

Det strukturellt sett grundläggande drag i Lagerkvists diktning, som består i bruket av innebördsrika, ofta svävande symboler, kommer ganska väl till sin rätt i Spectors arbete, även om det givetvis är totalt omöjligt att uttömmande belysa dem alla på ett så pass begränsat utrymme. Lagerkvists symboler skulle vara värda en speciell monografi.

Forskningen kring vissa andra internationellt kända svenska författare, som Strindberg, har ju under senare år på ett påfallande sätt berikats av t. ex. amerikanska och franska kritiker. Lagerkvist har alltså nu också kommit i den internationella litteraturforskningens rampljus, först genom den tyska monografin av Otto Oberholzer 1958, så genom de norska undersökningarna, sedan genom den långa raden tidskriftsartiklar i USA, men också genom flera uppsatser på fransk och italiensk botten, nu slutligen genom denna kunniga analys, som – bredvid Gunnel Malmströms bok – kan räknas som det viktigaste översiktsarbetet.

Jöran Mjöberg

*Eliot in His Time. Essays on the Occasion of the Fiftieth Anniversary of the Waste Land.* Ed. A. Walton Litz. Princeton Univ. Press 1973.

Helen Williams: *T. S. Eliot: The Waste Land.* 2nd

ed, Edward Arnold, London 1973. (=Studies in English Literature No. 37.)

Kristian Smidt: *The Importance of Recognition Six Chapters on T. S. Eliot*. Utan förlag. Tromsø 1973.

Den jämna produktionen av uppsatser, avhandlingar och övriga skrifter om T. S. Eliot utmärks av fluktuationer vilka likt fondbörsernas hausse och baisse reagerar snabbt på minsta antydan om läckor från högsta ledningen eller besked om oväntad tillgång på råvaror. För ett par år sedan kunde Eliotforskningen fröjda sig åt oväntad stimulans av båda dessa slag: det famösa manuskriptet till *The Waste Land* kom oväntat tillrätta och offentliggjordes tillsammans med en del biografiska uppgifter om Eliots liv och leverne vid tiden för diktens tillkomst, sammanställda av hans änka Valerie Eliot. Och 1971 utgav en herr Robert Sencourt *T. S. Eliot, A Memoir*, ett biografiskt verk som utger sig för att vara en initierad skildring av en skalden närstående person, men som efter vad det förefaller med all rätt tillbakavisats som ovederhäftigt skvaller. Helt frånsett dessa stimulansinjektioner såg sig Eliotforskningen föranledd till en rad särskilda manifestationer med anledning av femtioårsminnet av den första utgivningen av *The Waste Land* 1922. Om detta redan tidigare så omskrivna diktverk står högre i kurs nu efter de senaste forskningsinsatserna är emellertid tvivelaktigt, och det nya material som kommit i dagen har knappast givit den vetenskapliga utdelning man i förstone hoppades.

Den av Walton Litz redigerade antologin har som framgår av undertiteln karaktären av festskrift med *The Waste Land* som jubilar. Hugh Kenner skriver om dikten som »Urban Apocalypse»; efter några inledande uppmjukningsövningar i den textkritiska genren med resonemang om skrivmaskintyper och kronologi i det återfunna manuskriptet övergår Kenner till att demonstrera Drydens stora betydelse för upplägningen av *The Waste Land* och vill anknyta Eliots dikt till den gamla genren stadssatir. Richard Ellman funderar bl. a. över de biografiska aspekterna på dikten, medan Helen Gardner granskar Pounds insatser vid utredningen av den. Bokens längsta uppsats är författad av Robert Langbaum och heter »New Modes of Characterization in *The Waste Land*». Det nya som Langbaum tycker sig ha uppträckt sammanfattar han själv så här:

»The point is that Eliot introduces a new method of characterization deriving from the reaction against the nineteenth-century belief in the individual as the one reality you could be sure of. Eliot's nameless, faceless voices derive from the twentieth-century sense that the self, if it exists at all, is changing and discontinuous, and that its

unity is as problematical as its freedom from external conditions / . . . /» (S. 110.)

Antologin avslutas med två bidrag som inte gäller *The Waste Land*: Michael Goldman skriver om Eliots dramatik och Donald Davie om »Anglican Eliot».

Helen Williams lilla bok på drygt 90 sidor ingår i den välkända serien med miniatyrmonografier över enskilda diktverk, och dess första upplaga från 1968 torde många redan ha stiftat bekantskap med som en vederhäftig om också inte särskilt lättillgänglig handledning vid studiet av denna dikt som tycks rymma ännu många fler allusioner och reminiscenser än man kunde ana. På ett eller annat sätt lyckades Eliot – utan att mer än i ett fåtal fall synas ha avsett det – lägga in små antydningar om det mesta som passerade hans hjärna under den period som omfattar *The Waste Land*'s tillkomst. Helen Williams talar i sin inledning ironiskt om källjägare som försöker skapa ett slags motsvarighet till den beryktade *Road to Xanadu* men tar själv avstånd från sådana ambitioner. Trots det berättigade i hennes skepsis mot överkommentering, undrar man om inte Eliotforskningen skulle vara betjänt av ett verk som förde samman *allt* som kommit fram ifråga om källmaterial och allusioner, eventuellt i en variorumupplaga av *The Waste Land*. Åtskilliga hundra sidor bleve boken säkert, men den tålmodige, bibliografiskt sinnade litteraturhistoriker som gäve sig i sakt med den uppgiften kunde räkna med att få sitt namn knutet till ett standardverk med stor spridning.

En anledning till att Helen Williams ombesörjt en andra upplaga av sin lilla bok är givetvis manuskriptfyndet, som hon ägnar ett avslutande kapitel. Men hon tillmäter det inte någon överdriven betydelse: »No one interested in Eliot's poem will want to deny the fascination of this new textual material, but the temptation of blending bibliographical with biographical discovery to foist a *new* interpretation on the poem or a drastic revaluation of its status should be resisted.» (S. 78.) Säkert kloka ord. Men en sak ter sig nu tämligen klar: att Eliot inte från början avsåg att skriva en lång dikt *The Waste Land* utan att sammanföra en rad olika dikter med besläktad tematik och atmosfär i en diktsamling. Pounds ingripande ledde uppenbarligen till att Eliot började urskilja en enhet där han först inte anat någon, och så utkristalliserades efter hand den komprimerade text som nu firat 50-årsjubileum. Tänk er Ekelöfs *Sent på jorden* beskuren till en tredjedel, omredigerad och presenterad som en enda dikt; det skulle säkert låta sig göra, och resultatet skulle blivit något som till sin litterära status motsvarar Eliots dikt.

Kristian Smidt, vars gedigna arbete *Poetry and Belief in the Work of T. S. Eliot* utkommit i två upplagor, den senare på ett ansett Londonförlag,

framträder nu i en utåt sett ytterst blygsam form. Hans sex kapitel om *The Importance of Recognition* är ett offsettryckt maskinskrivet häfte på 95 sidor utan förläggare utsänt från Tromsö, dit författaren lär ha överflyttat sin verksamhet. I sådan typografisk gestalt brukar man möta nybörjaralster i dis-sertationsgenren, inte stilistiskt säkra och litteraturkritiskt erfarna forskningsbidrag, som det här är frågan om. De sex studierna har ett essäistiskt drag, som dels torde vara betingat av att de ursprungligen skrevs som föreläsningar, dels hänger samman med den hållning till de poetiska texterna som Smidt framhäver redan i bokens titel: recognition är för honom den djupdimension i den litterära upplevelsen som ligger under den intellektuella förståelsen: »To a well-stocked and agile mind recognition will probably come as an intuition, but it may be safer to see it as the end-product of familiarity, discrimination, and comparison. More importantly, it is also a starting-point. From recognition one moves on to the two main ends of critical reading: enjoyment and evaluation.» (S. 5.) Om det är denna anda som besjalar studiet av engelsk litteratur i Tromsö, vill man lyckönska studenterna.

Det första kapitlet handlar om Eliots jubileumsdikt: »Plan into Poem or Poem into Plan. The Emergence of Form in *The Waste Land*.» Med utnyttjande av det nya manuskriptmaterialet resonerar Smidt om framväxten av det vi nu uppfattar som diktens enhet men som alltså inte existerade från början. Smidt finner bl. a. att enheten uppnåts genom att de olika röster som talar i dikten smälter samman till två huvudgestalter, en manlig och en kvinnlig. På så sätt, hävdar han, uppnår Eliot effekten av »a constant dialogue of the sexes. If we see the characters in this way they do acquire mythic dimensions.» (S. 14.) Och tidigare framkastar Smidt att »Perhaps the most important thing that happened to *The Waste Land* was the raising it to the level of myth.» (S. 13.) Frazersk mytologi och graallegend hörde inte till den ursprungliga konceptionen vilken, som Hugh Kenner i sin ovan berörda uppsats visat, närmast gällde en satir över samtida storstadsliv lokaliserad till London.

De övriga fem kapitlen i Smidts bok är alla läsvärda men skall inte kommenteras här; bara några ord om deras innehåll. Vikten av den process som Smidt kallar »recognition» utvecklas i en läspsykologiskt orienterad studie över »Journey of the Magi» och »Ash-Wednesday». Personligt och operonligt i *Four Quartets* vägs mot varandra i ett kapitel, och de två avslutande har komparativ karaktär: »T. S. Eliot, William Archer, and Henrik Ibsen» respektive »T. S. Eliot and W. B. Yeats». Att Smidt personligen känner sig mera hemmastadd med Eliot än med Yeats framgår gan-

ska tydligt, men han faller inte som så många andra för frestelsen att haussa den ena på den andres bekostnad. Måttfullhet och god smak är utmärkande drag i Kristian Smidts kritiker- och forskarpersonlighet.

Staffan Bergsten

Conradin Perner: *Gunnar Ekelöfs Nacht am Horizont und seine Begegnung mit Stéphane Mallarmé*. Helbing & Lichtenhahn. Basel und Stuttgart 1974.

Ross Shideler: *Voices Under the Ground: Themes and Images in the Early Poetry of Gunnar Ekelöf*. University of California Press. Berkeley-Los Angeles-London 1973.

Under de senaste åren har intresset för Gunnar Ekelöfs lyrik ökat märkbart utomlands. Det tilltagande antalet översättningar har dock inte motsvarats av några större kritiska arbeten. Sedan något år tillbaka föreligger emellertid såväl en tyskspråkig som en amerikansk avhandling om Ekelöf, Conradin Perner's *Gunnar Ekelöfs Nacht am Horizont*, tryckt 1974, samt Ross Shideler's *Voices Under the Ground*, utgiven året dessförinnan. Båda arbetena har, de sena tryckåren till trots, avslutats långt tidigare. Den forskning kring Ekelöfs författarskap som publicerats efter 1970 har ingen av författarna därför kunnat utnyttja och de har inte heller haft tillgång till de texter Ingrid Ekelöf samlat och utgivit. Det något nattståndna intryck avhandlingarna ibland ger har sin naturliga förklaring i detta förhållande.

Som redan framgår av titeln på Perner's arbete koncentreras hans undersökning till en analys av Ekelöfs försök till »abstrakt teater», diktsviten *En natt vid horisonten*, utgiven 1962 men i huvudsak författad ett trettioårigt år tidigare. Enligt Perner's uppfattning innehåller och sammanfattar denna svit såväl formellt som tematiskt Ekelöfs hela produktion och utveckling.

En så djärv hypotes är naturligtvis svår att verifiera. I den mån författaren överhuvudtaget försöker göra det blir resultatet ofta en skäligen intetsägande sammanställning — utan kommentarer — av strofer eller versrader som arbetar med samma metaforer eller som formulerats på ett likartat sätt. Om man som Perner inte tar någon hänsyn till de sammanhang i vilka texterna ursprungligen hört hemma kan man lätt finna likheter mellan praktiskt taget vad som helst. Frånvaron av dikter från 30-talets slut och större delen av 40-talet i dessa komparationer talar också indirekt mot författarens tes.

Den noggranna granskningen av *En natt vid horisonten* sker dels i form av en analys av varje enskild dikt, dels som ett försök till sammanfattande